

Czeglédi Pál*

Szabályozási koherencia és gazdasági növekedés

A tanulmány a szabályozás országok közötti eltéréseinek okait vizsgálja. Abból az ellentmondásból indul ki, hogy a szegény országok alkalmazzák a nagyobb mennyiségű szabályozási eszközt, holott empirikusan kimutatható, hogy a kevesebb szabályozást alkalmazó országok növekednek gyorsabban. A tanulmány ennek magyarázatához bevezeti a szabályozási koherencia fogalmát, és ennek országok közötti különbségeit a szabályozás általános szintjének eltéréseivel együtt próbálja magyarázni. A fő állítás az, hogy a szabályozási koherencia és a szabályozási szint is a külső, tágabb intézményrendszer függvénye, mert ezek eltérései befolyásolják a szabályozók ösztönzőit. Az állítást a tanulmány klaszterelemzéssel próbálja empirikusan is megalapozni.¹

Journal of Economic Literature (JEL) kód: B53, M13, L51.

Kulcsszavak: osztrák közgazdaságtan, intézmények, szabályozás, vállalkozás.

Szabályozás és növekedés

A gazdasági növekedést kutató közgazdászok figyelme egy jó ideje az intézményi tényezők felé fordult. Ennek a kutatásnak köszönhetően ma már konszenzusos nézetnek nevezhető az, hogy az intézmények a gazdasági növekedés alapvető okát jelentik (Acemoglu és szerzőtársai 2005, Easterly 2005, Csaba 2006:437–475): a magántulajdon, a tőkepiacok és megfelelő jogrend hiányában nem indulhat be, és még kevésbé tartható fenn a gazdasági növekedés, még akkor sem, ha az adott országban bőséges erőforrások állnak rendelkezésre. Ezen az a tény sem változtat, hogy a növekedéshez szükséges intézmények hosszú történelmi folyamat során alakultak ki, sokszor spontán módon (North 2005), és az sem, hogy az egykori gyarmatokon kialakult intézményrendszer jellemzői jelentős mértékben magyarázhatók azzal, hogy az adott gyarmat milyen feltételeket kínált a gyarmatosítóknak (Acemoglu és Johnson 2005).

Az intézmények és a növekedés kapcsolatát vizsgáló irodalom egy szűkebb és újabb irányzata kifejezetten a szabályozás és különböző olyan változók kapcsolatát vizsgálja, amellyel a gazdasági fejlődés jellemezhető. A Világbank által összeállított és évente felfrissített *Doing Business* adatbázis² lehetővé teszi, hogy szisztematikus vizsgálatnak vessük alá a vállalkozás szabályozási

* Czeglédi Pál tudományos segédmunkatárs a Debreceni Egyetem Közgazdaságtudományi Karának Közgazdaságtan Tanszékén. Email: pal.czegledi@econ.unideb.hu

¹ A tanulmány alapját képező konferencia-előadáshoz tett hasznos észrevételeiért köszönet illeti Csaba Lászlót és Mustó Istvánt, a cikkhez tett hasznos észrevételeiért pedig egy anonim lektort. Minden fennmaradt hibáért a szerző a felelős. A tanulmány az OTKA T049602 számú kutatásának keretében készült.

² www.doingbusiness.org

környezetét és annak különböző eredményváltozókra gyakorolt hatását. A Doing Business jelentésben olyan objektív adatok szerepelnek, mint például hogy hány hivatalos eljárás kell átesnie egy vállalatnak, mielőtt elindítaná tevékenységét egy adott iparágban, vagy mennyi ideig tart a különböző engedélyek megszerzése egy átlagos raktárépület megépítéséhez és működésének megindításához (a felhasznált adatok részletes listáját lásd később). Ezzel tehát lehetővé válik az, hogy a szabályozási adatokkal országkeresztmetszeti elemzésre épülő kvantitatív elemzéseket végezzünk.

A Doing Business adatbázis nagyrészt az Andrei Shleifer és Simeon Djankov nevével fémjelzett kutatásból nőtt ki, de azóta már mások is támaszkodnak az így összegyűjtött szabályozási adatokra, hogy ezek különböző fejlettségi mutatókkal való kapcsolatát elemezzék. Ezen empirikus vizsgálatok alapján három, a gazdasági növekedés és a szabályozási környezet kapcsolatára vonatkozó fő tendenciát fogalmazok meg. Az első és legfontosabb az, hogy azok az országok, amelyek kevésbé szabályozzák a piacait, gazdagabbak és gyorsabban növekednek, mint azok, amelyek szigorúbb piacsabályozást alkalmaznak. *Djankov és szerzőtársai (2006)* egy összetett indexet alkotva vizsgálják e kérdést. A szabályozás szigorúságának hatását természetesen nem önmagában, hanem számos más, a gazdasági növekedés empirikus kutatásában olyan hagyományosnak nevezett változók mellett vizsgálják, mint a középiskolai vagy az általános iskolai oktatásban résztvevők aránya, a kezdeti jövedelem, az infláció vagy a kormányzati fogyasztás jövedelmen belüli aránya. De olyan változókat is szerepeltetnek, mint a korrupció vagy a demokratikus politikai intézmények működésére vonatkozó mutatók (a vezetők elszámoltathatósága, a polgárháborús konfliktusok száma). Regressziós elemzéssel mutatják meg, hogy a kisebb mértékű piacsabályozást alkalmazó országok növekedési rátája akkor is nagyobb, ha az előbb említett egyéb változókat állandónak tekintjük. *Djankov és szerzőtársai (2002)* azt is megmutatják, hogy azokban az országokban, amelyekben a piacralépést nagyobb mértékben szabályozzák, az olyan eredményváltozók sem jobbak, mint a vízszennyezés, a véletlenszerű mérgezésből származó halál gyakorisága vagy a feketegazdaság mérete.

Más adatbázisra támaszkodva jut hasonló következtetésre *Nicoletti és Scarpetta (2003)*, akik panelelemzéssel azt vizsgálják az 1984 és 1998 közötti időszakra és 18 OECD országra vonatkozóan, hogy a szabályozás milyen hatást gyakorolt a technológiai haladásra. Nagy mennyiségű, iparági adatokat is feldolgozó elemzésükben egyrészt arra a következtetésre jutnak, hogy az áru és szolgáltatási piaci dereguláció növeli a termelékenységnövekedés sebességét, főleg azáltal, hogy a technológiailag elmaradottabb országoknak és iparágaknak lehetővé teszi a gyorsabb felzárkózást. Másrészt pedig a privatizáció termelékenységre gyakorolt pozitív hatását is kimutatják, amelyet a privatizációból származó versenyhelyzetnek és az új típusú menedzseri ösztönzőknek tulajdonítanak. Ugyanakkor *Csaba (2006:401–435)* a feltörekvő országok példáján keresztül megmutatja, hogy a privatizáció csak a deregulációval együtt fejt ki a várt hatását. Arra is rámutat, hogy bizonyos szintű szabályozás elengedhetetlen akkor, ha piacot akarunk teremteni, tehát a fenti összefüggés nem érvényesül lineáris értelemben, mert a szabályozásnak van egy minimális szintje.

Az említett szabályozási adatok lehetővé teszik azt is, hogy az egyes szabályozási területek közötti korrelációt vizsgáljuk. A *Doing Business 2004* című jelentésben (*Doing Business 2004:89–90*) 133 ország keresztmetszetében vizsgálják az egyes szabályozási területekre vonatkozó adatok együttmozgását. Hasonló adatok a 2006-os jelentésben is megtalálhatóak (*Doing Business 2006:93*). Ezen adatok alapján két következtetés adódik. Az első az, hogy a vállalkozói magatartás különböző aspektusainak szabályozása jelentős mértékben együtt mozog. Tehát, például, ha egy országban szigorú szabályok vonatkoznak az alkalmazottak felvételére és elbocsátására,

abban az értelemben, hogy a felvétel és az elbocsátás jelentős költségeket ró a vállalatra, nagy a valószínűsége, hogy ebben az országban a vállalatok piacra lépését is szigorúbban szabályozzák, mint abban, amelyikben a munkapiaci szabályozás „enyhébb”. A második pedig az, hogy a szabályozási területek közötti korreláció a fejlett országokra jellemzőbb, illetve a területpárok nagyobb részében szignifikáns akkor, ha a fejlett országokat vizsgáljuk. Ha pedig a fejlett és a fejletlen országok esetében is szignifikáns a korreláció, akkor a fejlett országok esetében erősebb.

A szabályozás szerkezetét vizsgálja a már említett *Nicoletti–Scarpetta (2003)* szerzőpáros is, és érdekes módon azt mutatják ki, hogy míg a 80-as évektől kezdve a szabályozás szintje fokozatosan csökkent az OECD országokban, a szabályozás országok közötti variabilitásáról ugyanez nem mondható el, sőt utóbbi növekedett az elmúlt két évtizedben. A szabályozás különböző területek közötti együttmozgásának vizsgálata többek között azért lehet releváns, mert az említett szerzők nagyrészt ennek a jelenségnek, azaz a szabályozás országok közötti eltéréseinek tulajdonítják a fejlett országok közötti növekedésbeli különbségeket. *Botero és szerzőtársai (2004:1371–73)* szintén kimutatnak hasonló összefüggést a piacra lépés és a munkapiaci szabályozottsága között. Az említett szerzők ezt a szabályozás jogi megközelítésével magyarázzák. A jogi eredetre építő intézményi megközelítés³ szerint ugyanis egy ország piacsabályozását alapvetően az határozza meg, hogy a jogrendszer milyen eredetű.⁴ Emiatt azonban hasonló szabályozási elvek fognak érvényesülni a szabályozás minden területén, ezért e területek szabályozottsága együtt mozog. Nem részletezik azonban azt, hogy mi az a mechanizmus, amelyen keresztül a jogeredet a piacsabályozásra gyakorolt hatását érvényesíti. Nem adnak magyarázatot továbbá arra a harmadikként említett tényre sem, hogy a fejlett országokban miért érvényesül erősebben ez az együttmozgás. A fejletlen országok ugyanis legalább annyira különböző jogeredetűek, mint a fejlettek.

Az előzőtől eltérő magyarázatot kínál a munkapiaci és az árupiaci szabályozás együttmozgására *Blanchard és Giavazzi (2003:900–901)*, akik a szakszervezetek alkuerejét állítják a középpontba az összefüggés magyarázatában. A nagyobb árupiaci szabályozás ugyanis növeli a piacon már bent lévő és monopolisztikusan versenyző vállalatok járadékát. E megnövekedett járadék viszont nagyobb ösztönzést kínál a szakszervezeteknek arra, hogy egy részét, illetve nagyobb részét kisajátítsák. A szakszervezet így több erőforrást áldoz a munkapiaci szabályozás kiharcolására, amelynek eredményeképpen e járadékrész emelkedni is fog. Dereguláció esetén e folyamat visszafelé játszódik le. Ez a magyarázat viszont elvonatkoztat mind a piaci, mind a politikai intézményrendszeről.

A tanulmányban tehát a fenti rövid áttekintésből adódó ellentmondás feloldására teszek lépéseket. Az ellentmondás abból adódik, hogy éppen azok az országok alkalmaznak magas szabályozási szintet, amelyeknek gyors gazdasági növekedésre lenne szükségük ahhoz, hogy az életszínvonal túrhető szintre növekedjen. Ugyanakkor tudjuk, hogy a kevesebb szabályozási szintet alkalmazó országok növekednek gyorsabban, és azt is, hogy az intézmények a gazdasági növekedés okai és nem következményei. Így marad a kérdés: miért nem alkalmaznak alacsonyabb szabályozási szintet a szegény országok?

³ Ezt a megközelítést explicit módon Djankov et al. (2003) fejt ki.

⁴ Az ország jogeredete angolszász (szokásjogi), francia (civiljogi), német, skandináv, vagy szocialista lehet.

A szabályozási koherencia és a külső intézményrendszer

Az alábbiakban egy a fenti ellentmondás feloldására irányuló hipotézist fogalmazok meg, amely részben a fentiekre, részben pedig a modern osztrák iskola elméleti megállapításaira támaszkodik.

Koherencia és nem szándékolt következmények: Lachmann és Mises

A szabályozási koherencia fogalmát *Lachmann (1970)* munkájára vezetem vissza. Ő nem dolgozza ki ugyan a fogalom explicit és teljes mértékig kimerítő definícióját, amelyet tulajdonképpen az intézményrendszer egységének szinonimájaként használ, Lachmannt olvasva azonban kiderül, hogy az intézményi koherencia nála tulajdonképpen nem más, mint az, hogy az intézményrendszer egyes elemei kiegészítik egymást. Így az intézményi rendszert egyfajta egység jellemzi, és nincsenek benne logikai ellentmondások. Ennek eredményeként, ha több eleme megváltozik, vagy bizonyos elemek radikálisan megváltoznak, az egész rendszernek meg kell változnia ahhoz, hogy az új elem beleilleszkedjen az új struktúrába és az intézményrendszer vele együtt is koherens egészet alkosson. Azaz a koherens intézményrendszer elemei együtt mozognak. Szabályozási koherencián ezért a továbbiakban azt a már a tanulmány előző részében is említett jelenséget értem, hogy a szabályozás különböző területeken alkalmazott szintjei együtt mozognak.

A másik elméleti elem, amelyet az osztrák közgazdaságtantól kölcsönzök, a nem szándékolt következmények fogalma. Ezt alkalmazza többek között *Ludwig von Mises (1923, 1926, 1940)*, amikor amellet érvel, hogy az intervencionista rendszer instabil. Mises érvelésében jelen tanulmány nézőpontjából fontos elem az, hogy a piaci szabályozásra vonatkozó lépések olyan nem szándékolt következményekkel fognak járni, amelyek ellentétesek a szabályozók eredeti szándékaival, így újabb szabályozási eszközzel akarják majd korrigálni a hibát. Ez azonban egy olyan szabályozási spirált indít el, amelynek során egyik szabályozási eszköz vezet a másikhoz, és emiatt a szabályozás általános szintje növekszik.

Mises egyik és nem minden aktualitást nélkülöző példája a minimálbérre vonatkozik (*Mises 1923:148–150, 1926:26–29, 1940:30–34*). Mivel nem a munka az egyetlen termelési tényező, és nem a munkából származó jövedelem az egyetlen jövedelem, a minimálbér növelése nem növeli arányosan a fogyasztást, a tulajdonosok és a vállalkozók visszafogják fogyasztásukat a béremelés által kiváltott áremelkedés miatt. A minimálbér munkanélküliséget okoz, mert csökken a munkakereslet. Ez megint egy nem szándékolt következmény, és a válasz megint újabb szabályozás kell, hogy legyen, ha a hatóság még mindig el akarja érni a célját. A munkanélküliség csökkentése érdekében a kormány vagy arra fogja kötelezni a tőketulajdonosokat és a vállalkozókat, hogy alkalmazzák a munka nélkül maradókat, vagy arra, hogy több adót fizessejenek, amiből a munka nélkül maradókat lehet kompenzálni. Mindkét esetben csökken a tulajdonosok és a vállalkozók jövedelme, ami a tőkeállomány csökkenéséhez vezet, és így végső soron a reálbér kisebb lesz, mint amekkora a minimálbér hiányában lett volna. Biztosan nem ez volt a szabályozók szándéka. Ha csak egy meghatározott iparágban vetnek ki minimálbért, akkor az adott iparágban nő meg a munkanélküliség, ami a többi iparág bérét csökkenti. Ha ezt a következményt a kormány el szeretné kerülni, meg kell tiltania, de legalábbis korlátoznia kell az alkalmazottak elbocsátathatóságát. Ez viszont csökkenti a többi termelési tényező, illetve a vállalkozói tevékenység jövedelmét, így fentihez hasonló mechanizmuson keresztül csökkenni fog a termelés. Ha a kormány ezt el akarja kerülni, akkor újabb korlátozásokat kell bevezetnie.

E két fenti elméleti elem, az intézményi koherencia lachmanni és a nem szándékolt következmények misesi elmélete a szabályozás területén kapcsolódik össze. A misesi spirálmechanizmus ugyanis az intézményi koherencia egy potenciális magyarázatát jelenti. Egy adott területen bevezetett szabályozási intézkedések nem szándékolt következményei más területeken is jelentkeznek, és ezen a területen készíthetnek újabb beavatkozásra, azaz újabb eszközök bevezetésére. Magyarázatra szorul tehát, hogy miért a fejlett országokban érvényesül jobban ez a tendencia, vagyis éppen azokban az országokban, amelyekben a szabályozás általános szintje alacsonyabb.

A szabályozás és a külső intézményrendszer kapcsolata

A misesi érvelést a szabályozási koherencia első részben bemutatott trendjeinek magyarázatára használom fel, illetve ebből kiindulva megfogalmazok egy hipotézist, amit a tanulmány második részében empirikusan próbálok majd alátámasztani. Ehhez azonban némileg tovább kell vinni misesi érvelést, azaz finomítani kell azokat a feltételeket, amelyek érvényessé teszik. Fel kell ugyanis ismerni, hogy Mises tökéletes piaci és állami intézményeket tételezett fel. Ezen azt értem, hogy nem foglalkozott a szabályok kikényszeríthetőségének kérdésével, hanem implicit módon feltételezte, hogy a piaci szabályokat és legfőképpen a szabályozók által bevezetett szabályokat a szereplők betartják, azaz a kikényszerítés költsége nulla.

Az érvelés tehát úgy vihető tovább, ha felismerjük, hogy a szabályozók által bevezetett szabályok kikényszeríthetősége függ a gazdaság tágabb szabályrendszerétől, amelyek egyrészt meghatározzák a szabálykövetés általános szintjét, másrészt leírják azt, hogy milyen közel áll a gazdasági környezet ahhoz a szabad piacihoz, amelyet Mises a fent leírt állításainak megfogalmazásakor feltételezett. Ezt a tágabb intézményi környezetet a továbbiakban – szintén Lachmannt (1970) követve – *külső intézményrendszernek* nevezem. A külső intézményrendszernek tehát két, egymással összefüggő szempontból van jelentősége: egyrészt befolyásolja azt, hogy a szereplők mennyire tartják be a szabályokat, másrészt szerepük van abban, hogy milyen következményekkel járnak meghozott szabályozási intézkedések.

Az itt elemzett szabályozás lényege az, hogy bizonyos elrendő cél érdekében a szabályozók megpróbálnak kiküszöbölni más cél elérésére irányuló, egyébként kölcsönösen hasznos cseréket. A minimálbér esetében például megtiltják, hogy az adott ár alatt kössenek szerződéseket a felek, akkor is, ha ezt mindkét fél kényszer nélkül vállalná. De ugyanez vonatkozik a vállalkozás belépését szigorító szabályokra, a külkereskedelmi szabályokra és minden itt tárgyalt piacsabályra. A misesi érvelés lényege az, hogy ennek következtében a vállalkozók már nem fogják olyan jövedelmezőnek látni a szabályozott tevékenységet, mint eddig, ezért más tevékenységbe kezdenek inkább. Ez azonban függ attól, hogy a papíron meglévő szabályozást mennyire „kell” betartani, azaz milyen hatékonyságú a szabályok kikényszerítése. Az egyik szélsőség az, amikor egyáltalán nem tartják be a szabályokat, így a hozott szabályozási döntésnek semmilyen hatása nincs. A másik szélsőség pedig – amelyet Mises is alkalmazott – az, hogy a szabályokat maradéktalanul betartják. Ha megengedjük, hogy a szabályozás kikényszerítése e két szélsőség között legyen, akkor rá kell jönnünk, hogy a nem szándékolt következmények attól függenek, hogy mennyire hatékony a kikényszerítés, vagyis attól, hogy a szabályok milyen mértékben kerülhetők meg. Ennek egyik mércéje a korrupció, hiszen az éppen arra irányul, hogy az adott szereplőre ne vonatkozzanak a meghozott törvények, s ez még akkor is így van, ha érvelhetünk úgy, hogy a szabályozásnak éppen az a célja, hogy korrupcióra teremtsen lehetőséget (*Shliefer és Vishny 1993*). Minél nagyobb tehát a korrupció, annál valószínűbb, hogy a meghozott szabályok

nem kényszerítő erejük, és annál kevésbé jelentkezik a Mises által leírt nem szándékolt következmények.⁵

E következmények erőssége azonban nemcsak azon múlik, hogy milyen a kikényszerítés hatékonysága, hanem azon is, hogy milyen az általános intézményi-gazdaságpolitikai környezet. Állításom szerint annál valószínűbb, hogy a nem szándékolt következmények létrejönnek és elérik a döntéshozók ingerküszöbét, minél inkább „szabadpiaci” intézményrendszer jön létre, azaz minél erősebb a magántulajdon biztonsága, a tőkepiac, és minél stabilabbak az árak – minél stabilabb tehát a monetáris politika. Ezek egyben azok a tényezők is, amelyeket *Mises (1920)* szükségesnek tartott ahhoz, hogy egy komplex társadalomban a szereplők gazdasági kalkulációt legyenek képesek végezni. A vállalkozókat ugyanis nem a szabályok megváltozása ösztönzi közvetlenül, hanem a szabályok által kiváltott ár- és profitváltozásokra *reagálnak*. Az árakban, s a különböző területeken működő vállalkozók által elért profitban annál nagyobb valószínűséggel és annál gyorsabban következnek be a valós jövedelmezőséget tükröző változások, minél inkább az árak koordinálják a szereplők viselkedését. Az árak által koordinált gazdaság a szélsőséges esete a misesi laissez faire, amelyben az állam nem lát el más gazdasági funkciót azon kívül, hogy biztosítja a feltételeket minden kölcsönösen előnyös csere számára. Annál erősebben jelentkezik tehát a szabályozás által kiváltott nem szándékolt következmények, minél inkább szabadpiaci elveken működik a gazdaság.

Mises nem részletezi a szabályozók viselkedését, illetve ösztönzőit sem. Abból indul ki, hogy a szabályozás mindig egy adott csoport érdekeit kívánja szolgálni (*Mises 1940 [1998]:19*), és azt mutatja meg, hogy a végső eredmény még ennek a csoportnak a szemszögéből nézve is hátrányos lesz. Nem világos azonban a misesi elemzés alapján, hogy a szabályozók miért nem ismerik ezt fel. Miért nem fordítják vissza inkább az intervencionista folyamatot ahelyett, hogy újabb szabályozókat vezetnének be? Az alábbiakban ezért azt feltételezem, hogy a szabályozóknak a szabályozás csökkentésére és növelésére is van ösztönzőjük. A szabályozás csökkentésére az ösztönözheti a szabályozókat, hogy belátják, a gazdasági növekedés gyorsításához a szabályozás enyhítésére van szükség. Felteszem tehát, hogy a szabályozóknak érdekében állhat a gazdasági növekedés ösztönzése.⁶ Másrészt működik az érdekcsoport-logika is, amely valóban az újabb szabályozóeszközök bevezetésére készítheti a szabályozókat azáltal, hogy az eredeti szabályozók olyan más csoportok érdekeit sértik, amelyek képesek újabb szabályozók bevezetése mellett lobbizni, e hatások kompenzálása érdekében.⁷ A szabályozóknak tehát kétféle ösztönzője van: a *statikus*, amely a nem szándékolt következmények újraelosztó hatásából következik, arra ösztönzi a szabályozókat, hogy újabb szabályozási eszközöket vezessenek be; míg a *dinamikus* ösztönzők

⁵ Empirikus megközelítésű írásukban Almeida és Carneiro (2005) azt vizsgálják, hogy milyen hatást gyakorol a vállalatok teljesítményére a munkapiaci szabályozás Brazíliában. Mivel Brazíliában a munkapiaci szabályozás egységes, de a kikényszerítés régióról régióra változik, a szerzők képesek a kikényszerítés hatékonyságának hatását vizsgálni. A fenti érvelésnek megfelelően azt találják, hogy a hatékonyabb kikényszerítés rosszabb vállalati teljesítményhez vezet, ha azt olyan mutatókkal mérjük, mint a reálbér, termelékenység vagy a beruházás. A szerzők szerint ez annak az eredménye, hogy a hatékonyabb kikényszerítés esetén rugalmatlanabb a munkapiac.

⁶ Természetesen az is magyarázatra szorul, hogy miért állhat a szabályozók érdekében a gazdasági növekedés gyorsítása. Ezt demokratikus viszonyok között magyarázhatja a medián szavazón alapuló logika, de Olson és McGuire (1996) azt is megmutatják, hogy még egy hosszú távon gondolkodó autokratának (stacioner banditának) is érdekében állhat a jövedelem növelése, és nem fogja a maximális adót kivetni. Mindazonáltal ezzel a kérdéssel itt nem foglalkozom részletesen.

⁷ Benham (2005) példákon keresztül mutatja meg azt, hogy bizonyos szabályozóeszközök bevezetése azért vezethet újabb bevezetéséhez, mert a szabályozóeszköz új érdekcsoportot hoz létre, amely újabb szabályozóeszköz bevezetését követeli a saját érdekeinek védelme érdekében.

a szabályozás növekedést lassító hatásaira vezethetők vissza, és a szabályozási szint általános csökkentésére ösztönöznek.

A fenti eszmefuttatásból kiindulva egy hipotézist fogalmazok meg a külső intézményrendszer és a szabályozási koherencia kapcsolatára vonatkozóan. E hipotézis a fent kidolgozott három állításra épít: (1) A szabályozási koherencia mögött a misesi beavatkozási spirál-mechanizmus áll. (2) A piacszabályozás nem szándékolt következményei annál intenzívebben jelentkeznek, minél jobb minőségű a külső intézményrendszer, azaz minél hatékonyabban kényszerítik ki egy adott gazdaságban a játékszabályokat. (3) A szabályozás nem szándékolt következményei dinamikus és statikus ösztönzőt is jelentenek a szabályozók számára. Minél jobb minőségű tehát egy gazdaságban a külső intézményrendszer (minél biztonságosabbak a tulajdonjogok és minél inkább súrlódásmentesen működnek a piacok, mindenekelőtt a tőkepiac) annál erősebb ösztönzőik lesznek a szabályozóknak arra nézve, hogy bizonyos területeken már meghozott szabályozásokat más területeken újabbakkal orvosolják, de arra nézve is, hogy általános értelemben csökkentsék a szabályozást. *Így a jobb minőségű külső intézményrendszerrel rendelkező országok kisebb szabályozási szintet koherensebben fognak alkalmazni, mint a kevésbé jó minőségű intézményrendszerrel rendelkező országok.*

Empirikus vizsgálat klaszterelemzéssel

Tanulmányom itt következő második részében e fenti hipotézist próbálom empirikusan alátámasztani. Az empirikus vizsgált során tehát azt vizsgálom, hogy hogyan függ össze a külső intézményrendszer minősége és a szabályozási rendszer koherenciája. Ehhez tehát mind a külső intézményrendszerre, mind a szabályozásra vonatkozóan rendelkezünk kell adatokkal, illetve valahogyan értelmeznünk kell a szabályozási koherencia fogalmát is. A következő két alfejezetben ezt fogom tenni.

A módszer

Elemzésem célja tehát az, hogy két kérdést egyszerre vizsgáljak. Az egyik az, hogy mennyire szigorú a szabályozás egy országban általában, a másik pedig az, hogy mennyire koherens abban az értelemben, hogy hasonlóan szigorúan vagy enyhén szabályozzák a különböző területeket. E két kérdés egyszerre történő vizsgálatára a következők miatt a klaszterelemzés alkalmas: klaszterelemzés során azt vizsgáljuk, hogy hogyan lehet az adatokat több dimenzió szerint csoportosítani. Közös klaszterbe azokat a változókat soroljuk, amelyek a legközelebb vannak egymáshoz, e távolság pedig általában azt az euklideszi távolságot jelenti, amely a különböző dimenziók szerinti eltérés négyzetösszegének négyzetgyöke.⁸

Mindezek alapján a klaszterelemzés nemzetközi összehasonlításban való használata, ahogy Kovács Ilona (1994:97) állítja, tényleg meglehetősen nyilvánvalónak tűnik, mégis viszonylag ritkán találkozunk vele. A klaszterelemzés a szabályozási adatokra úgy alkalmazható, hogy aggregálás helyett egy-egy ország adatait úgy kezeljük, mint a „szabályozási koordinátarendszer” egy-egy pontját. Az alterületek aggregálásával megkapjuk a dimenziókat (amelyek megegyeznek a vizsgálatba bevont alterületekkel) és a koordinátákat (mekkora mértékű az egy-egy alterületre

⁸ Két pont, az $x = (x_1, x_2, \dots, x_n)$ és az $y = (y_1, y_2, \dots, y_n)$ $d(x, y) = \sqrt{\sum_{i=1}^n (x_i - y_i)^2}$ távolsága.

vonatkozó szabályozás). Ha így klasztereket képzünk, akkor meg tudjuk válaszolni azt a kérdést, hogy mely országok vannak a legközelebb egymáshoz, mely országcsoporthoz szabályoznak hasonlóan koherensen, vagyis hasonló szerkezetben. Arra is választ kapunk továbbá, hogy az egyes klaszterek a szabályozási koordináta-rendszerben hol helyezkednek el, így arra is, hogy mely országcsoporthoz szabályoz „lazábban” és melyik szigorúbban. A szabályozás koherenciája és mértéke ezért együtt vizsgálható.

Ennek a módszernek az a hátránya, hogy elvesz az az információ, amit az egyes országok összehasonlításával kaphatunk. Ezt elkerülendő, egy másik módszerrel is megvizsgálom az intézményi koherenciát, bár ez a módszer csak a klaszterelemzés kiegészítőjének tekinthető, mert ennek eredményeit veszi alapul. Lényege, hogy minden országhoz hozzárendelem azt az euklideszi távolságot, amely közte és egy előre kiválasztott „origó-ország” között van. Viszonyítási pontnak nem egy konkrét országot választottam, hanem egy olyan képzeletbeli országot, amely minden területen annyi szabályozási eszközt alkalmaz, amennyit az adott területen legkevesebbet szabályozó ország. Mivel nincs olyan ország, amely minden területen a legkevesebbet szabályozná, ez a leírás csak egy olyan képzeletbeli országra illik, amely több ország keverékének tekinthető.⁹ Az ettől vett euklideszi távolság azért lehet egyfajta fokmérője annak, amit a tanulmányban szabályozási koherenciának nevezek, mert két ország nemcsak akkor van messzebb egymástól, ha általában többet szabályoz az egyik, mint a másik, de akkor is, ha szabályozási szerkezetük eltér. Így két, átlagosan ugyanakkora szabályozási mértéket alkalmazó ország közül e módszer ahhoz rendel nagyobb távolságot, amelyik a viszonyítási pontként kezelt országtól eltérő arányban alkalmazza a szabályozási eszközöket.

Az adatok

A tanulmány első felében kifejtett elméleti megfontolásokból az következik, hogy a külső intézményrendszer méréséhez olyan adatokat kell alkalmaznunk, amelyek azt mutatják meg, hogy az adott országban mennyire biztosak a tulajdonjogok, mennyire elterjedt a korrupció, és általában mennyire áll közel a gazdaság a laissez faire ideáljához. Ennek mérésére a következő mutatókat alkalmazom.¹⁰ A jogrend biztonságának és a korrupciónak a mérésére Kaufmann és szerzőtársainak (2006) adatait használom. E szerzők 1996 óta gyűjtik azokat az adatokat a Világbank „Governance” kutatási programjához kapcsolódóan (Világbank 2006)¹¹, amelyekkel az országok intézményrendszerét lehet leírni. Az alábbiakban ennek az adatbázisnak csak két komponensét használom. Az egyik a jogrendre vonatkozó komponens („Rule of Law”), amely azt próbálja megragadni, hogy egy adott országban milyen mértékben bíznak meg a társadalmi játékszabályokban, és milyen mértékben követik azokat a gazdasági szereplők. A másik komponens a korrupció korlátozottságát méri („Control of Corruption”), vagyis azt, hogy milyen mértékben használják a közhatalmat egyéni hasznok megszerzésére, beleértve az állam foglyul ejtésének (state capture) jelenségét is.¹² Az adatokat nulla várható értékű és egységnyi szórású

⁹ A mintaország a vállalatok belépését úgy szabályozza, mint Kanada, az engedélyek megszerzését és a szerződések kikényszerítését úgy, mint Dánia, a tulajdonjogok bejegyzését úgy, mint Szaúd-Arábia, a külkereskedelmet úgy, mint Hongkong, a vállalatok bezárását pedig úgy, mint Szingapúr.

¹⁰ Más mutatók használata sem változtatja meg az elemzés végső, általános konklúzióját (Czeglédi 2006).

¹¹ Részletesebben lásd: <http://web.worldbank.org/>

¹² Természetesen mint minden aggregált mérce, ez az index is torzítja az információkat, ami a korrupció tekintetében talán még élesebben jelentkezik, mint más területen, mert a korrupció nem „mérésre lett kitalálva”, ellentétben a makroökonómia aggregátumaival. Köszönöm az anonim lektornak, hogy erre felhívta a figyelmem.

változókká normalizálva publikálják a szerzők: e szerint minél nagyobb a változó értéke, annál jobb a külső intézményrendszer minősége – jónak tekintve azt, amely közelebb áll a laissez faire ideáljához.

Ezen indexek kiszámítása – röviden – a következőképpen történik. Minden egyes komponenshez többféle adat áll rendelkezésre. Feltételezik azt, hogy ezek az adatok ugyanannak, az adott klaszter definíciójának megfelelő kormányzati változónak egy-egy dimenzióját mérik, vagyis van egy meg nem figyelt változónk, amellyel magyarázni lehetne az összes dimenziót. A módszer lényege az, hogy több megfigyelt adatból becsülik meg az egyetlen (az adott komponens mérő) és meg nem figyelhető kormányzati változót. Ugyanakkor a szerzők felhívják a figyelmet arra, hogy a pontbecslés konfidencia-intervalluma viszonylag nagy, ami óvatosságra int az ország-összehasonlítások tekintetében. Különösen akkor, ha olyan országokról van szó, amelyek kormányzati változója közel van egymáshoz. Ez jelen esetben kevésbé jelent problémát, hiszen – mint rövidesen ki fog derülni – ebből a szempontból egymástól viszonylag távol eső országcsoporthoz fogok vizsgálni.

További két változót is használok a külső intézményrendszer leírására. Az egyik az infláció, hiszen Misesre (1920) hivatkozva fent úgy érveltem, hogy az árak torzítottsága nagymértékben hatással lehet arra, hogy a szabályozás nem szándékolt következményei milyen intenzitással mennek végbe. Mivel az infláció egyik következménye az, hogy torzítja a relatív árakat (például Briault 1995), e torzítás proxyjaként használom. Az itt használt adatok az IMF Economic Outlook adatbázisából¹³ származnak, és a fogyasztói árindexen alapuló infláció 1995 és 2004 közötti átlagát mérik.¹⁴

A negyedik változó, amelyet a külső intézményrendszer mérésére használok, a Fraser Institute által évente megjelentetett gazdasági szabadságot mérő indexnek (*Economic Freedom of the World Index*, Gwartney és Lawson 2006) a kormány méretére vonatkozó komponense. Ez a komponens további alkomponensekre oszlik, amelyek közül a transzfereknek és a támogatásoknak a GDP-hez viszonyított arányát és az állami beruházások GDP-hez viszonyított arányát használok 1995, 2000, 2001, 2002, 2003 és 2004 átlagát véve.

A szabályozási adatok forrása a már említett Doing Business adatbázis 2006-ban megjelent verziója (*Doing Business 2006*). Ez az adatbázis a szabályozási környezetet tíz dimenzió szerint jellemzi, a jelen esetben alkalmazott módszer kritériumainak azonban nem felel meg minden változó. Az egyes területekre sorolt adatokat az adattisztítás után főkomponens-elemzés segítségével aggregáltam. A megmaradt területek, illetve azok az alapadatok, amelyek segítségével kialakítottam őket, a következők:

- (1) Vállalatok alapítása: a tipikus vállalat indításához szükséges eljárások száma, a tipikus vállalat elindításához szükséges idő, az indítás költségei (díjak, illetékek stb.), a minimális tőkekövetelmény (az egy főre eső GNI százalékában).
- (2) Engedélyek megszerzése: egy legálisan felépülő tipikus raktárépület építéséhez, közművek bekötéséhez, stb. szükséges eljárások száma, ezek megszerzésének ideje és költsége.
- (3) Szerződések kikényszerítése: a lejárt követelés behajtásához szükséges idő, az eljárások száma és költsége.

¹³ Az adatbázis elérhető online a <http://www.imf.org/external/ns/cs.aspx?id=28> webcímen.

¹⁴ A hiányzó adatok miatt van néhány kivétel: Puerto Rico esetében a GDP deflátorból számolt infláció 2000 és 2001 közötti átlagát, míg Palau esetében 2000 és 2004 közötti átlagát voltam kénytelen használni. Ezek az adatok a Világbank adatbázisából származnak: <http://devdata.worldbank.org/data-query/>

- (4) A föld és az épületek tulajdonjogának bejegyzéséhez szükséges eljárások költsége és az ezekhez szükséges idő.
- (5) A nemzetközi kereskedelem szabályozása: egy export- és egy importügyletkez szükséges idő, valamint a szükséges dokumentumok és aláírások száma és ezek megszerzésének költsége.
- (6) A vállalat bezárása: a felszámolási eljárás hossza, költsége és a felszámolási eljárás után teljesített követelések aránya.

A fenti hat aggregált változó adja tehát azt a hatdimenziós „szabályozási teret”, amelyben az országok klaszterelemzését elvégeztem. A külső intézményrendszer hatását pedig úgy próbálom vizsgálni, hogy e klasztereket jellemzem a fenti, a tág intézményrendszerre vonatkozó adatok alapján. Ennek kiegészítéseként pedig azt is megvizsgálom, hogy az említett, országonként is kiszámolható, a mintaországtól vett euklideszi távolság hogyan mozog együtt a külső intézményrendszert leíró változókkal. A vizsgálatot a Világbank által fejlettnak („high income economies”) és közepesen fejlettnak („upper middle income economies”) minősített országok közül¹⁵ azokon végzem el, amelyekre vonatkozóan a fenti adatok lehetővé teszik. A minta így 58 országot foglal magában.

Eredmények

A klaszterek

A kialakítható klaszterek számát egy előzetes, hierarchikus klaszterezési eljárás dendrogramja alapján lehet megbecsülni. Ennek eredménye alapján négy klaszter kialakítása tűnt ésszerűnek, ezért a K-középpontú klaszterezést négy klaszterre végeztem el. A négy klaszter az 1. táblázatban látható tagokkal jött létre. Az 1. ábra a klaszterek klaszterközéppontjainak elhelyezkedését ábrázolja szabályozási területenként, vagyis azt mutatja meg, hogy egyes klasztertagok átlagosan milyen mértékben szabályozzák az egyes területeket¹⁶, míg a 2. a. és b. ábra ugyanezt ábrázolja az országok szintjén. Utóbbi ábrán az országok az említett mintaországtól vett távolságuk szerinti növekvő sorrendben helyezkednek el a vízszintes tengely mentén.

1. táblázat:

A K-középpontú klaszterezési eljárással kialakított klaszterek tagjai

1. klaszter	Ausztria, Ausztrália, Kanada, Dánia, Észtország, Finnország, Németország, Hongkong, Izland, Írország, Japán, Korea, Lettország, Litvánia, Hollandia, Új-Zéland, Norvégia, Szingapúr, Svédország, Spanyolország, Svájc, Egyesült Királyság, Egyesült Államok
2. klaszter	Belgium, Franciaország, Izrael, Magyarország, Mauritius, Mexikó, Portugália, Románia, Szlovénia, Dél-Afrika
3. klaszter	Argentína, Botswana, Bulgária, Horvátország, Csehország, Olaszország, Kuvait, Malajzia, Omán, Lengyelország, Puerto Rico, Oroszország, Szlovákia, Tajvan, Törökország
4. klaszter	Chile, Costa Rica, Görögország, Egyesült Arab Emírátsok, Libanon, Palau, Panama, Szaúd-Arábia, Uruguay, Venezuela

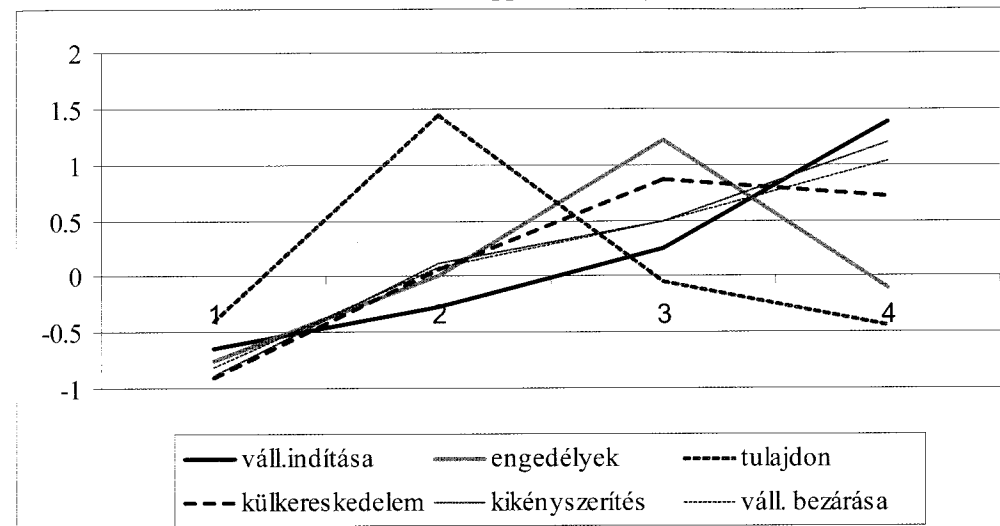
Az adatok forrása: Doing Business (2006)

¹⁵ Azokról az országokról van tehát szó, amelyekben az egy főre eső bruttó nemzeti jövedelem 2005-ban meghaladta a 3466 dollárt. Lásd: <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/DATASTATISTICS/0,,contentMDK:20420458~menuPK:64133156~pagePK:64133150~piPK:64133175~theSitePK:239419,00.html>

¹⁶ A változók normalizáltak, azaz a negatív értékek az átlagosnál kisebb szabályozásra utalnak.

1. ábra:

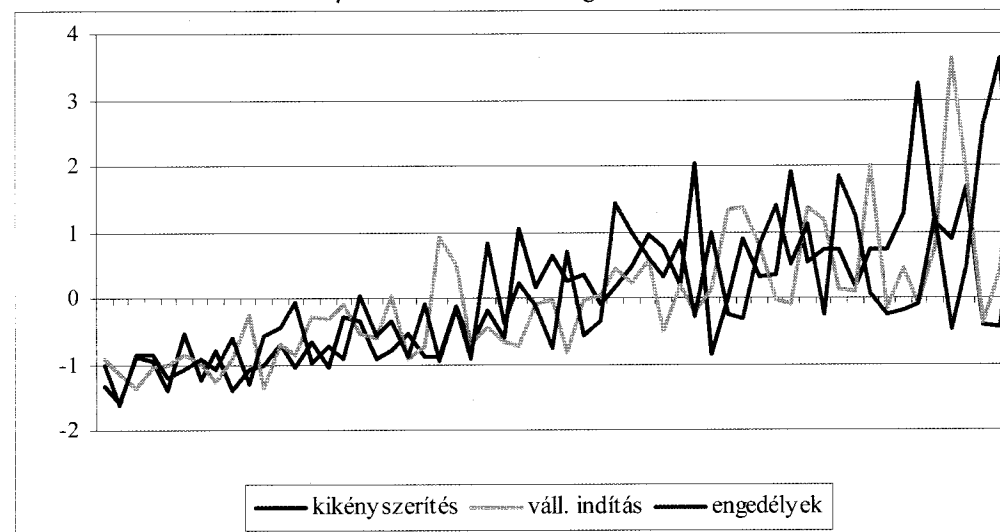
A klaszterközéppontok elhelyezkedése

Az adatok forrása: Doing Business (2006)

2. a. ábra:

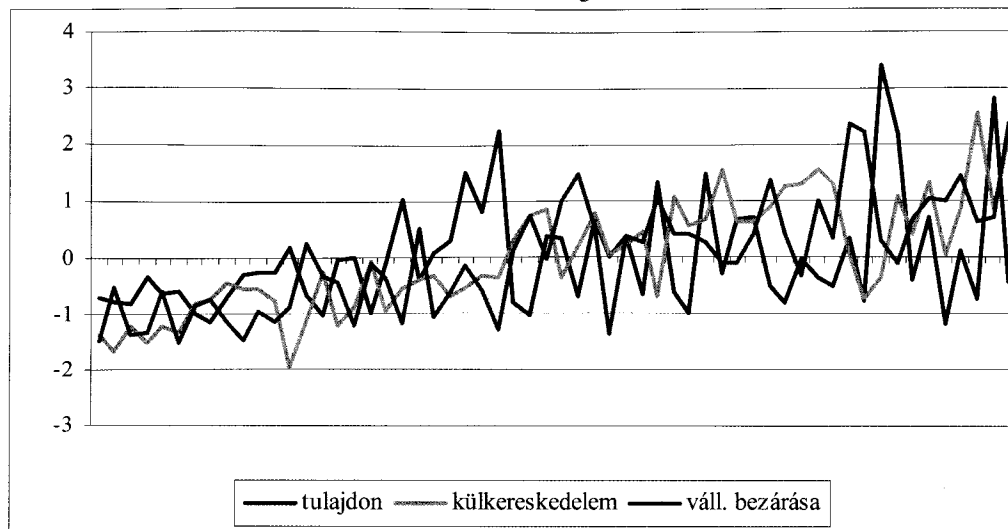
A szabályozás mértéke az országok keresztmetszetében

Az adatok forrása: Doing Business (2006)

2. b. ábra:

A szabályozás mértéke az országok keresztmetszetében

Az adatok forrása: Doing Business (2006)

Az 1. táblázat eredményei alapján nehéz a klasztereket röviden jellemezni. Mindenesetre az első klaszterbe tartoznak a legfejlettebb országok: főleg az angolszász kultúrájú és jogrendű országok, a skandináv országok és Délkelet-Ázsia legfejlettebb országai. De Németország, Svájc, Spanyolország és a balti államok is ide kerültek. A második klaszterbe fejlett és „átalakuló” országok kerültek vegyesen, de megjelennek benne a fejlődő országok is. Ez a trend tovább folytatódik a harmadik és a negyedik klaszter esetében is, azaz a fejlettek száma csökken, a fejlődőké nő, és minden csoportban vannak átalakuló országok is.

Az első a negyedik klaszter felé nő a szabályozás átlagos értéke, de ezzel együtt nő a szabályozás koherenciája is – ez olvasható le az 1. ábráról. Kevésbé tisztán, de ugyanez látszik a 2. ábrán is: minél messzebb vagyunk a mintaországtól, annál kevésbé jellemző, hogy az egyes területeken alkalmazott szabályozási eszközök mértéke együtt mozog. Ugyanakkor az a trend is ki-rajzolódik, hogy a tulajdon bejegyzésére vonatkozó szabályozás nem mozog együtt ugyanolyan mértékben a többivel, és már a minta első harmadában viszonylag magas. Ha tehát a klaszterek vagy az euklideszi távolság alapján jellemezzük az országokat, egyszerre vizsgáljuk a szabályozás szintjét és koherenciáját.

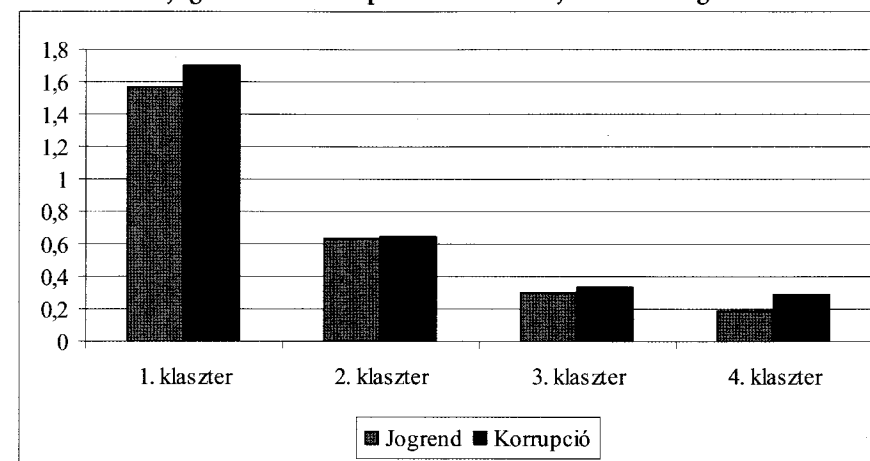
Jogrend és korrupció

Az elméletből tehát az következik, hogy a hatékonyabban kikényszerített szabályok – vagyis a jobban működő jogrendszer – nagyobb szabályozási koherenciával járnak. A fenti adatokon elvégzett vizsgálatok ezt alátámasztani látszanak (3. illetve 4. a. és b. ábra). A 3. ábra azt mutatja, hogy hogyan jellemezhetők a fent kialakított klaszterek Kaufman és szerzőtársai (2006) által számolt, a jogrendre és a korrupcióra vonatkozó változókkal. Mindkét változó csökken, ha az első a negyedik klaszter felé haladunk, azaz az első klaszterben tartják be leginkább a törvényeket és itt a legkevésbé korrump az állami szektor; ahogy pedig haladunk a negyedik klaszter

felé, úgy válnak az országcsoportok egyre kevésbé szabálykövetővé és egyre korruptabbá. Mivel a szabályozási koherencia is növekszik az első a negyedik klaszter felé haladva, ez azt is jelenti, hogy a két változó a szabályozási koherenciával is együtt mozog.

3. ábra:

A jogrend és a korrupció klaszterekre jellemző átlagos értékei

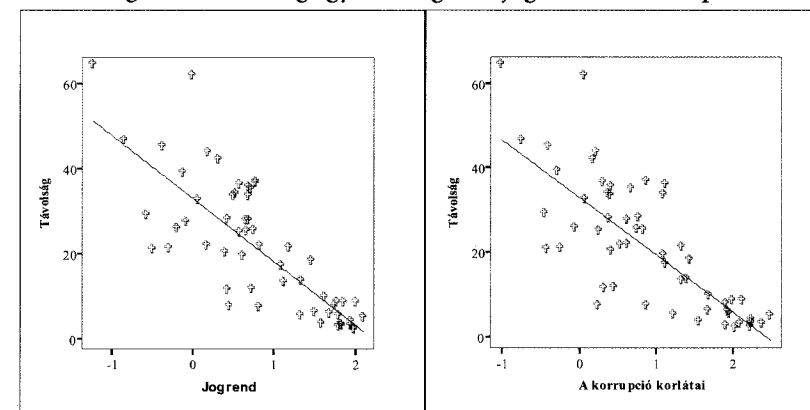

Az adatok forrása: Doing Business (2006) és Kaufmann és szerzőtársai (2006)

Hasonló eredményt mutatnak az egyszerű kétváltozós – a mintaországtól vett euklideszi távolság, és a jogrendet illetve a korrupció korlátait reprezentáló változó között lefuttatott – regressziók is (4. a. és b. ábra).¹⁷ Igen erősen jelentkezik tehát az az összefüggés, hogy jogkövető és kevésbé korrump országok alkalmaznak kevesebb és koherensebb szabályozást.

4. a. és b. ábra:

A mintaországtól vett távolság együttmozgása a jogrend és a korrupció változóival

Az adatok forrása: Doing Business (2006) és Kaufmann és szerzőtársai (2006)

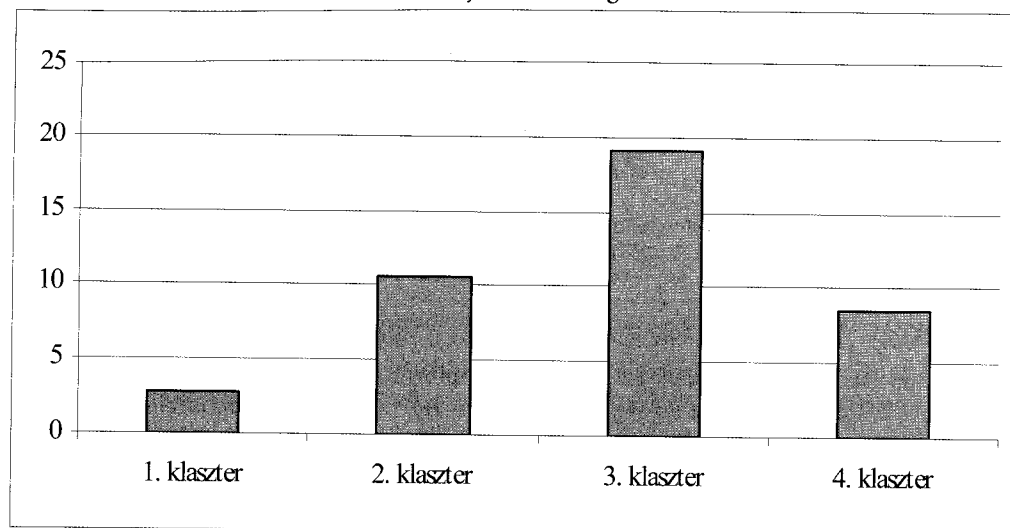
¹⁷ A regressziók számszerű eredményét a cikk függelék tartalmazza.

Infláció

Az elméleti részben megfogalmazott állításaim azonban nemcsak a kikényszerítéstől tették függővé a szabályozás nem szándékolt következményeinek jelentkezését, hanem az árrendszer torzulásaitól is, hiszen végső soron az árak közvetítik a piaci szereplők felé azt a tudást, amely alapján változtatnak tervezett cselekvéseiken. Ez indokolja azt, hogy a szabályozási koherencia és az infláció mértékének együttmozgását is vizsgáljuk. E vizsgálat eredményeit mutatja az 5. illetve a 6. a és b. ábra.

5. ábra:

A klaszterekre jellemző átlagos infláció

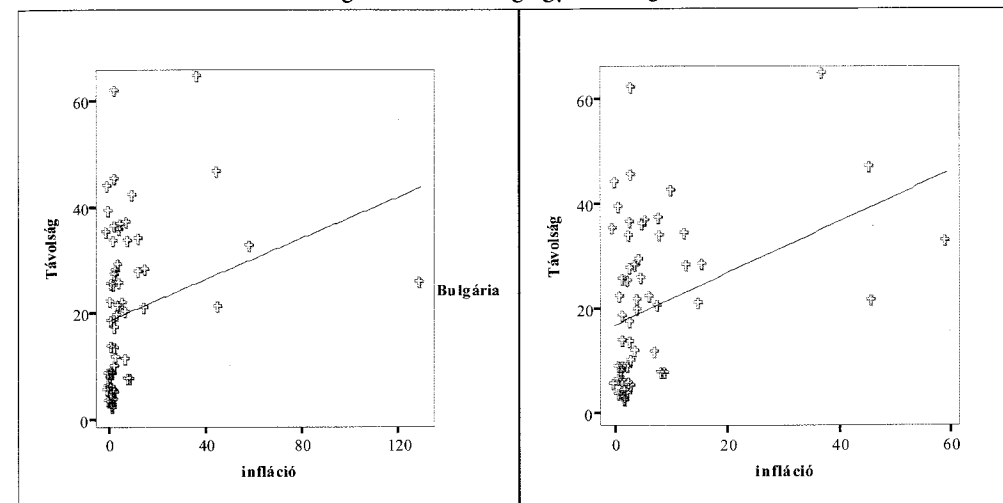
Az adatok forrása: Doing Business (2006) és IMF (2006)

Ahogy az 5. ábra is mutatja, az együttmozgás nem olyan tökéletes, mint a jogszabály- kikényszerítés fenti két proxyjának esetében: az infláció valóban emelkedik, ha az első klasztertől a haladunk a negyedik felé, de csak a harmadik klaszterig, s a negyedik klaszter átlagos inflációja már kisebb, mint a másodiké.

Az ország szintű adatok elemzése arra is rámutat, hogy mi áll ennek a háttérében: az, hogy az inflációnak a fejlett országok közötti szóródása nagyon kicsi, így a regressziós vizsgálatok eredményeit általában a magas és a közepes inflációjú országok befolyásolják, nagy szerepük van továbbá az „outliereknek” is (Barro 2005, Easterly 2005). A 6. a és b. ábra is azt illusztrálja, hogy a mintaországtól vett távolság és az infláció közötti regressziós kapcsolat csak akkor szignifikáns 5 százalékos szignifikanciaszinten, ha egy ilyen outliert, Bulgáriát nem szerepeltetünk a mintában (6. b. ábra és 4. F. táblázat).

6. a. és b. ábra:

A mintaországtól vett távolság együttmozgása az inflációval

Az adatok forrása: Doing Business (2006) és IMF (2006)

A vélelmezett kapcsolat tehát bizonyos feltételek mellett kimutatható, de semmiképpen sem olyan szembetűnő, mint a jogrendszer biztonságának esetében. Ugyanakkor ésszerűen kell tartani azt is, hogy az infláció nem közvetlenül a relatív árak torzulását méri, bár nagy valószínűséggel azt okozza. A fenti mérés tehát azon – közgazdaságilag megokolható – feltevésből indul ki, hogy a nagyobb infláció a relatív árak nagyobb torzulásához vezet.

Az állam mérete

Az állam méretének vizsgálatát az indokolja, hogy a tanulmány első felében úgy érveltem, hogy minél közelebb van a gazdaság a laissez faire ideáljához, annál közvetlenebbül jelentkeznek azok a nem szándékolt következmények, amelyekkel a szabályozási koherencia jelenségét magyaráztam. Ha tehát abból a feltevésből indulunk ki, hogy minél kisebb az állam mérete, annál nagyobb a gazdasági szabadság,¹⁸ indokoltnak látszik az állam mérete és a szabályozási koherencia közötti kapcsolatot vizsgálni.

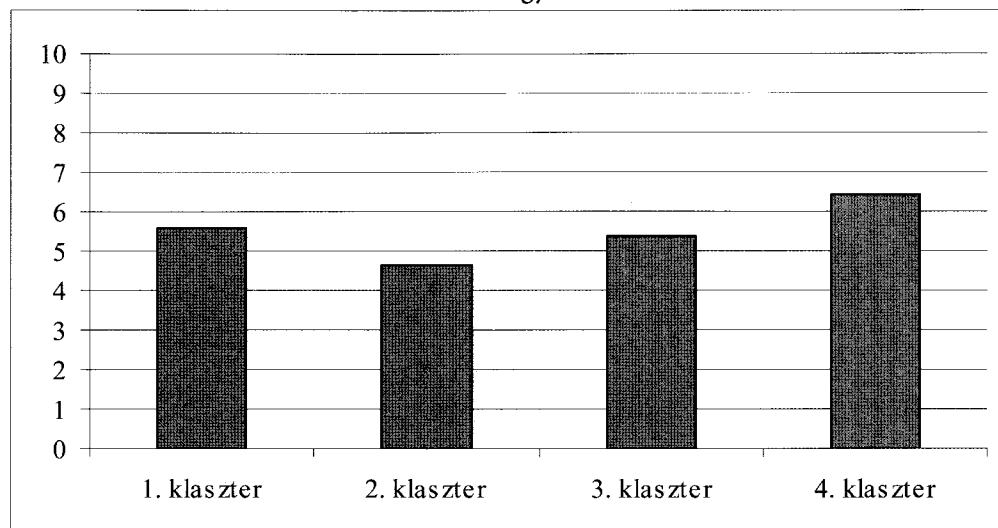
Ebből kiindulva a 7. ábrán az egyes klaszterekre jellemző átlagos állam méret látszik, ha azt az előbb említett módon mérjük. Az előzetes várakozásokkal ellentétben nem igazolódik az, hogy minél kisebb a kormányzat, annál nagyobb a szabályozási koherencia: a kormányzat mérete a negyedik klaszterben a legkisebb és a másodikban a legnagyobb, míg az első klaszter tekintetben a második helyen áll, a harmadik klaszter pedig a „helyén van”. A kormányzat mérete és a fentiekben kialakított távolságmérték közötti összefüggés vizsgálata is a kapcsolat hiányát mutatja (8. ábra). Ez nyilvánvalóan annak köszönhető, hogy a fejlett országok állami szektora nagyobb, s e fejlett országokban koherensebb a szabályozás. Ez azonban csak felszínes magya-

¹⁸ Ez a vélelem jelenik meg abban is, hogy a gazdasági szabadság index egyik komponense az állam méretét értékeli egy tízes skálán, ahogy az adatok leírásánál is említettem.

rázat, hiszen az is magyarázatot igényel, hogy hogyan fér össze a nagy állami szektor a koherens szabályozással. Az erre a kérdésre adott válasz azonban szétfeszítené a tanulmány kereteit, ezért csak néhány kezdetleges lépést tesz ez irányban.

7. ábra:

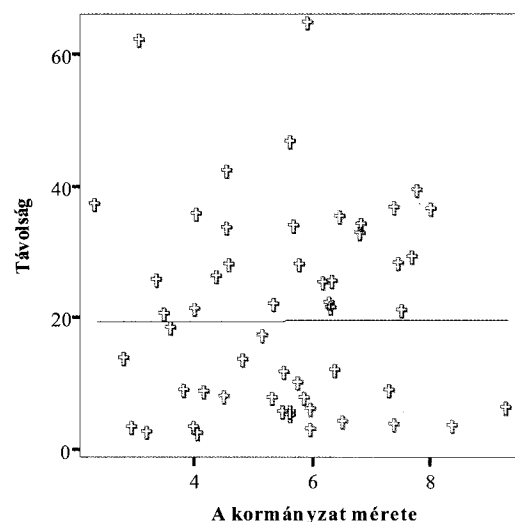
Az állam mérete az egyes klaszterekben

Az adatok forrása: Doing Business (2006) és Gwartney és Lawson (2006)

8. ábra:

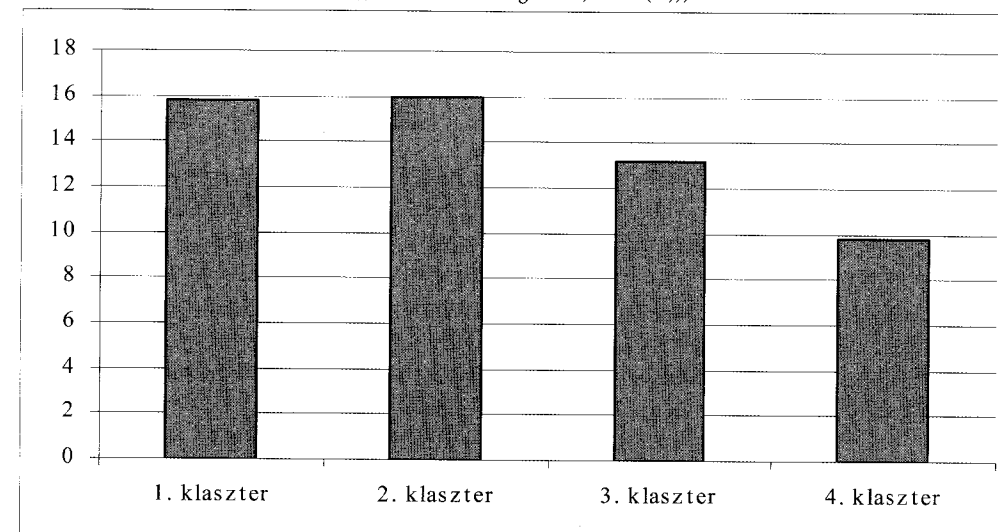
A mintaországtól vett távolság együttmozgása a kormányzat méretére vonatkozó változóval

Az adatok forrása: Doing Business (2006) és Gwartney és Lawson (2006)

Egy ilyen lehetséges irány az, ha a kormányzat méretére vonatkozó aggregált mércét megbontjuk, és komponenseinek a szabályozási koherenciával való kapcsolatát vizsgáljuk. Egy ilyen vizsgálat eredményeit illusztrálja a 9–12. ábra. Itt a kormányzat méretére vonatkozó változó két komponensét, a transzfereknek és támogatásoknak a GDP-hez viszonyított arányát és az állami beruházásoknak az összes beruházáshoz viszonyított arányát vizsgálom. A 9. és a 10. ábra alapján úgy tűnik, hogy e két változó éppen ellentétesen mozog a klaszterek keresztmetszetében – ha ez az összefüggés nem is érvényesül tökéletesen. Ez meg is felel a klaszterekről kialakított általános képnek, tekintve, hogy a transzferek az állam jóléti, míg az állami beruházások inkább a „fejlesztő” jellegére utalnak.

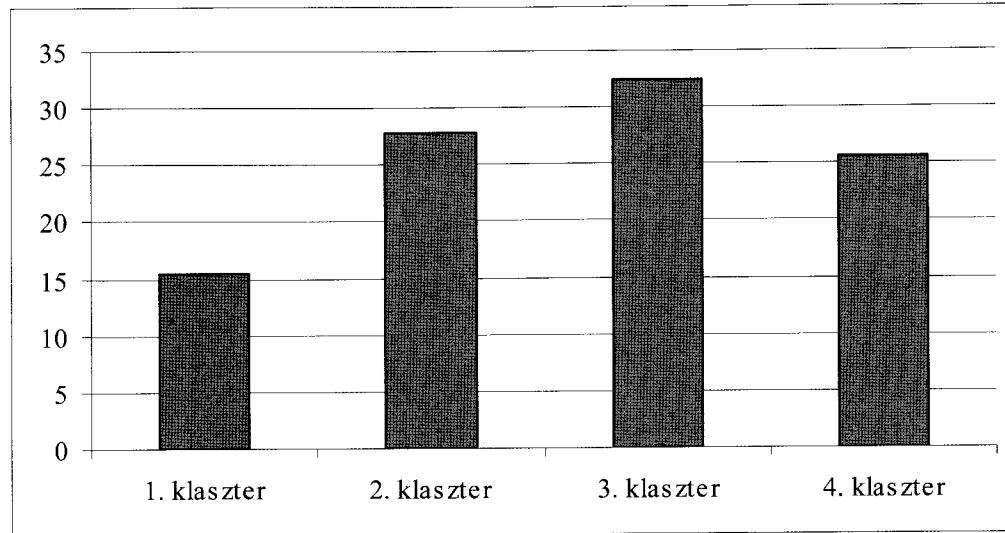
9. ábra:

A transzferek és támogatások GDP-hez mért átlagos aránya az egyes klaszterekben
(((transzferek+támogatások)/GDP (%)))

Az adatok forrása: Doing Business (2006) és Gwartney és Lawson (2006)

10. ábra:

Az állami beruházások arányának átlagos értéke az egyes klaszterekben
(állami beruházás/magánberuházás (%))

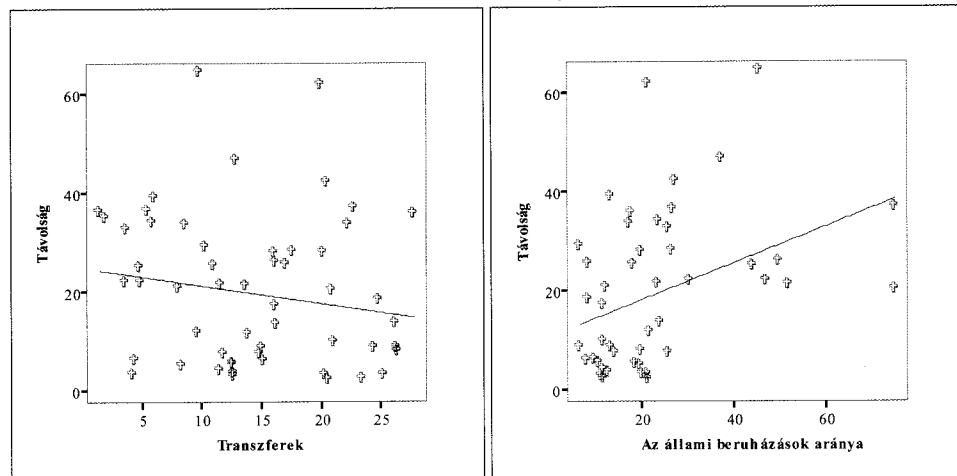

Az adatok forrása: Doing Business (2006) és Gwartney és Lawson (2006)

Ugyanakkor a regressziós elemzést is elvégezve az a következtetés adódik, hogy a transzferek aránya és a távolságmutató közötti kapcsolat (11. ábra) nem elég erős ahhoz, hogy az legalább 5 százalékos szignifikanciaszinten is kimutatható legyen. Az állami beruházások és a távolság közötti szignifikáns kapcsolat viszont kimutatható (12. ábra).

11–12. ábra:

A mintaországtól vett távolság együttmozgása a transzferek és támogatások, illetve az állami beruházások arányával

Az adatok forrása: Doing Business (2006) és Gwartney és Lawson (2006)

Ez az eredmény a tanulmányban alkalmazott elméleti keretben azért fontos, mert míg az állami beruházások nagy aránya a szabályozási koherencia okát jelenti, addig a transzferek magas aránya inkább a következménye annak. A tőkepiacon való nagyfokú állami jelenlét ugyanis azt jelenti, hogy ott nem az árak koordinálnak elsősorban, hanem a tervezők preferenciái érvényesülnek, ez pedig egyértelműen rontja a misesi racionális kalkuláció lehetőségét, így a nem szándékolt következmények intenzitását is. Ezzel szemben a transzferek egy része (például a vállalatoknak nyújtott közvetlen támogatások) sokkal inkább a szabályozás egyik fajtájának tekinthetők az árszabályozás, a komplementer javak támogatása és a piacra való belépés korlátozása mellett (Stigler 1971[1989]). A transzferek egy másik (szociális jellegű) hányada pedig a piaci folyamatok következményének elkerülésére irányul – ugyanúgy, mint állításom szerint a szabályozási eszközök is. Így a transzferek sok tekintetben inkább a szabályozási változókkal mutatnak párhuzamot.

Eme elméleti és empirikus problémáktól eltekintve azonban annyi mindenképpen világos, hogy a kis állam nem jelent egyértelműen hatékonyan szabályozó államot is. Ennek magyarázata további kutatás tárgya lehet.

Konklúzió

A tanulmányban azt a kérdést vizsgáltam, hogy miért alkalmaznak a szegény országok nagyobb mennyiségű szabályozási eszközt, holott az irodalom szerint, ha nem is lineárisan, de érvényesül az az összefüggés, hogy a kevesebbet szabályozó országok mutatnak gyorsabb gazdasági növekedést. Az érdekcsoport-logikán alapuló érvelés nem tudja magyarázni ennek a jelenségnek minden oldalát, ezért kiegészítésre szorul.

A tanulmányban a szabályozási koherencia jelenségére koncentrálna az érdekcsoport-logikán alapuló érvelést a misesi, nem szándékolt következményeken alapuló érveléssel és a Lachmanntól származó, a külső és belső intézményrendszerre vonatkozó megkülönböztetéssel egészítettem ki. Ebben a megközelítésben a szabályozási koherencia a külső intézményrendszer függvénye, vagyis attól függ, hogy milyen szilárd a jogrend, milyen stabil az árrendszer, és általában milyen közel van a gazdaság a laissez faire ideáljához.

Az empirikus elemzés nagyrészt alátámasztja a fenti állítást, és további következtetések vonhatók le belőle. Egyrészt legerősebben a jogrendszer kikényszeríthetősége mozog együtt a szabályozási koherenciával, legkevésbé pedig az állam mérete. Utóbbi a szabályozás szűkebb területén erősíti meg azt az állítást, hogy nem a kis kormány a „jó” kormány (La Porta szerzőtársai 1999:244–247), azaz azokban az országokban, amelyekben nagyobb a jogrendszer biztonsága, jobb a közjavak minősége és hatékonyabban működik a bürokrácia, az állam hajlamos több adót szedni és többet költeni. Ez természetesen csak empirikusan kirajzolódó „mintázat”, és a cikkben az e mögött megbújó ok-okozati kapcsolatok feltárására csak kezdetleges lépéseket tettem. Az érvelés ugyanis épp azt hangsúlyozta, hogy ez az együttmozgás nem jelent okozati kapcsolatot, legalábbis az állam mérete semmiképp sem lehet az ok ebben a kapcsolatban, mert a külső intézményrendszer minősége az, amely felelős a nagyobb állam kialakulásáért. A hatékony szabályozás tehát nem az állam méretének, hanem a külső intézményrendszernek a függvénye.¹⁹ Az állam méretének növelése tehát biztosan nem vezet jobb intézményrendszerhez, míg a fordított kapcsolatot nem lehet kizárni: a jobb minőségű intézményrendszer okozhatja az

¹⁹ Erre az összefüggésre szintén az anonim lektor irányította rá a figyelmem.

állam méretének növekedését. Másrészt ha alaposabban vizsgáljuk az állami beavatkozás egyes aspektusait, akkor az elmélet által jobban magyarázható tendenciákat találunk, mint az állam méretének aggregált mércéjét használva.

Az eredmények ugyanakkor cáfolni látszanak más, az irodalomban megfogalmazott állításokat. Nem látszik igazolódni ugyanis az az állítás, hogy a szegény országokban a növekedésre való ösztönzés erősebben jelentkezik, mint a gazdag országokban (Peltzman 2004). Mint láttuk, a fejletlen országok csak bizonyos területeken alkalmaznak a fejletteknél kisebb mennyiségű szabályozási eszközt – a többi területen viszont éppenséggel többet. Éppen ez az a jelenség, amely segít megérteni – a tanulmány érvelése szerint – a szabályozás eltérő mértékeinek meghatározóit.

Függelék: A regressziók eredményei

A 4. ábra regressziójának eredménye

1. F. táblázat:

Függő változó: a szabályozást mérő változók alapján kialakított, a „mintaországtól” számított távolság		
Független változók	Koefficiens	t-statisztika
Konstans	32,93	14,16***
Jogrend	-14,89	-9,63***
R ²	0,63	

2. F. táblázat:

A 4. b. ábra regressziójának eredménye

Függő változó: a szabályozást mérő változók alapján kialakított, a „mintaországtól” számított távolság		
Független változók	Koefficiens	t-statisztika
Konstans	32,97	13,74***
A korrupció korlátai	-13,60	-9,46***
R ²	0,62	

3. F. táblázat:

A 6. a. ábrához tartozó regresszió eredménye

Függő változó: a szabályozást mérő változók alapján kialakított, a „mintaországtól” számított távolság		
Független változók	Koefficiens	t-statisztika
Konstans	18,60	8,65***
Infláció	0,19	1,60
R ²	0,064	

4. F. táblázat:

A 6. b. ábrához tartozó regresszió eredménye

Függő változó: a szabályozást mérő változók alapján kialakított, a „mintaországtól” számított távolság		
Független változók	Koefficiens	t-statisztika
Konstans	16,79	7,40***
Infláció	0,49	2,59**
R ²	0,14	

Megjegyzés: A mintában nem szerepel Bulgária

5. F. táblázat:

A 8. ábrához tartozó regresszió eredménye

Függő változó: a szabályozást mérő változók alapján kialakított, a „mintaországtól” számított távolság		
Független változók	koefficiens	t-statisztika
Konstans	19,16	2,29
A kormányzat mérete	0,058	0,04
R ²	0,00	

6. F. táblázat:

A 11. ábrához tartozó regresszió eredménye

Függő változó: a szabályozást mérő változók alapján kialakított, a „mintaországtól” számított távolság		
Független változók	koefficiens	t-statisztika
Konstans	24,68	5,93***
Transzferek/GDP	-0,36	-1,39
R ²	0,030	

7. F. táblázat:

A 12. ábrához tartozó regresszió eredménye

Függő változó: a szabályozást mérő változók alapján kialakított, a „mintaországtól” számított távolság		
Független változók	koefficiens	t-statisztika
Konstans	10,61	3,09***
Állami beruházás/bruttó beruházás	0,37	2,84***
R ²	0,145	

Hivatkozások

- Acemoglu, D.–Johnson, S.–Robinson, J. (2005): *Institutions as The Fundamental Cause of Long-Run Growth*. In: Aghion, Ph.–Durlauf, S. N. (eds.): *Handbook of Economic Growth*, Volume 1A. Elsevier, The Netherlands. pp. 385–472.
- Acemoglu, D.–Johnson, S. (2005): *Unbundling Institutions*. *Journal of Political Economy*, 113. 5. 949–995.
- Almeida, R.–Carneiro, P. (2005): *Enforcement of Regulation, Informal Labor and Firm Performance*. Discussion Paper No. 1759. The Institute for the Study of Labor (IZA), Bonn.
- Barro, R. J. (2005): *A gazdasági növekedést meghatározó tényezők. Országok összehasonlító ökonometriai elemzése*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Benham, L. (2005): *Licit and Illicit Responses to Regulation*. In: Ménard, C.–Shirley, M. (ed.): *Handbook of New Institutional Economics*. Springer, Berlin. 591–608.
- Briault, C. (1995): *The Costs of Inflation*. *Bank of England Quarterly Bulletin*, 35. 1. 33–45.
- Blanchard, O.–Giavazzi, F. (2003): *Macroeconomic Effects of Regulation and Deregulation in Goods and Labor Markets*. *Quarterly Journal of Economics*, 118. 3. 879–907.
- Botero, J. C.–Djankov, S.–La Porta, R.–Lopez-De-Silanes, F.–Shleifer, A. (2004): *The Regulation of Labor*. *Quarterly Journal of Economics*, 119. 4. 1339–1382.
- Czeglédi Pál (2006): *Piaci intézmények és gazdasági növekedés: az osztrák iskola nézőpontja*. Doktori értekezés. Debreceni Egyetem Közgazdaságtudományi Doktori Iskola, Debrecen.
- Csaba László (2006): *A fölemelkedő Európa*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Djankov, S.–Glaeser, E.–La Porta, R.–Lopez-de-Silanes, F.–Shleifer, A. (2003): *The New Comparative Economics*. *Journal of Comparative Economics*, 31. 4. 595–619.
- Djankov, S.–La Porta, R.–Lopez-De-Silanes, F.–Shleifer, A. (2002): *The Regulation of Entry*. *Quarterly Journal of Economics*, 117. 1. 1–37.
- Djankov, S.–McLiesh, C.–Ramalho, R. (2006): *Regulation and Growth*. *Economics Letters*, 92. 3. 395–401.
- Doing Business (2004): *Doing Business in 2004*. A Copublication of the World Bank and Oxford University Press, Washington, D.C.

- Doing Business (2006): *Doing Business in 2006*. A Copublication of the World Bank and Oxford University Press, Washington, D.C.
- Easterly, W. (2005): *National Policies and Economic Growth. A Reappraisal*. In: Aghion, Ph.–Durlauf, S. N. (eds.): *Handbook of Economic Growth*, Volume 1A. Elsevier, The Netherlands. pp. 1015–1059.
- Gwartney, J.–Lawson, R. (2006): *Economic Freedom of the World. Annual Report 2006*. The Fraser Institute, Canada.
- IMF (2006): *World Economic Outlook Database. September 2006*. International Monetary Fund, Washington, D. C. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2006/02/data/index.aspx> Az adatok letöltésének ideje: 2006. október 9.
- Kaufmann, D.–Kraay, A.–Mastruzzi, M. (2006): *Governance Matters V: Aggregate and Individual Governance Indicators for 1996–2005*. Policy Research Working Paper Series, No. 4012. The World Bank, Washington, D.C.
- Kovács Ilona (1994): *Fogyasztói árstruktúrák nemzetközi összehasonlítása*. In: Madarász Aladár és Szabó Judit (szerk.): *Miért hagytuk, hogy így legyen? Tanulmányok Bródy Andrásnak. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest. 94–108.*
- Lachmann, L. M. (1970): *The Legacy of Max Weber*. Heinemann, London.
- La Porta, R.–Schleifer, A.–Vishny, R. (1999): *The Quality of Government*. Journal of Law, Economics, and Organization, 15. 1. 222–279.
- Mises, L. (1920): *Economic Calculation in the Socialist Commonwealth*. The Ludwig von Mises Institute, Auburn, Alabama, 1990.
- Mises, L. (1923): *Theory of Price Controls*. In: *A Critique of Interventionism*. Foundation for Economic Education, Irvington-on-Hudson, New York, 1996. pp. 139–151.
- Mises, L. (1926): *Interventionism*. In: *A Critique of Interventionism*. Foundation for Economic Education, Irvington-on-Hudson, New York, 1996. pp. 15–55.
- Mises, L. (1940): *Interventionism: An Economic Analysis*. Foundation for Economic Education, Irvington-on-Hudson, New York, 1998.
- Nicoletti, G.–Scarpetta, S. (2003): *Regulation, Productivity, and Growth. OECD Evidence*. Policy Research Working Paper, 2944, The World Bank, Washington D.C.
- North, D. C. (2005): *Understanding the Process of Economic Change*. Princeton University Press, Princeton and London.
- Olson, M.–McGuire, M. (1996): *The Economics of Autocracy and the Majority Rule*. Journal of Economic Literature, 34. 1. 72–96.
- Peltzman, S. (2004): *Regulation and the Natural Progress of Opulence*. AEI-Brookings Joint Center 2004 Distinguished Lecture. American Enterprise Institute, Washington, D.C.
- Shleifer, A.–Vishny, R. W. (1993): *Corruption*. Quarterly Journal of Economics, 108. 3. 599–617.
- Stigler, G. (1971): *Az állami szabályozás elmélete*. In: *Piac és állami szabályozás. Válogatott tanulmányok. Közgazdasági és Jogi Tankönyvkiadó, Budapest, 1989. 325–352.*
- Világbank (2006): *A Decade of Measuring the Quality of Governance*. The World Bank, Washington D.C.

Stark Antal*

Nemzetgazdaságunk a rendszerváltás után

Jelen írás áttekinti Magyarország gazdasági fejlődésének legfontosabb trendjeit a 90-es évektől napjainkig. A folyamatok jobb szemléltetése érdekében a magyarországi eseményeket nemzetközi környezetbe helyezve, az EU-hoz csatlakozott posztoszocialista országok adataival összevetve tárgyaljuk. Ezt követően felvázoljuk, hogy a gazdasági változások milyen társadalmi folyamatokhoz illeszkednek, külön kitérve többek között az egészségügy helyzetére, az oktatásra és kulturális élet fejlődési sajátosságaira.

Változások a magyar gazdaságban

A rendszerváltást követő másfél évtized gazdasági jellemzőit az időszak két részre osztásával célszerű elemezni. Az első periódus az 1989–1998 közti éveket foglalja magába, vagyis a második kormányzati ciklus végéig tart. Ezen időszak viharos, ellenmondásokkal terhelt évtized volt. Voltak nagy gazdasági átalakulások, létrejött a piaci viszonyokat megalapozó intézményrendszer, átalakultak a tulajdonviszonyok, ugyanakkor sok gazdasági fiaskót éltünk meg. Ezek leküzdésének, majd a gazdaság stabilizációjának időszakát foglalja magába az első évtized.

A periódus első felében a tulajdonviszonyok átalakulása, a külpiacok beszűkülése miatt rohamosan csökkent a termelőágak, az ipar, az építőipar és a mezőgazdaság produktuma. Az ipari termelés pl. 1993-ban több mint 20%-kal, az építőipari és a mezőgazdasági termelés több mint 30%-kal volt kevesebb, mint 1989-ben. Mindebből következett, hogy a bruttó hazai termék volumene is mintegy 20%-kal kisebb volt a rendszerváltás előtti év produktumánál (lásd az 1–6 sz. mellékletet).

A produktum csökkenésében szerepe volt a társadalmi átrendeződésnek is, melynek egyik fő jellemzője a gazdaságilag aktív népesség számának rohamos csökkenése. Alig négy év alatt az aktív keresők száma 10%-kal csökkent, ugyanakkor a nyugdíjasok és járadékosok létszáma közel 20%-kal emelkedett. Ezen túlmenően az egyébként törvényszerű teljesítmény-visszaesés mellett szerepet játszottak az elkövetett súlyos gazdaságpolitikai hibák. Ilyen volt pl. a mezőgazdasági nagyüzemek teljes szétverése, a vállalat-privatizációk következményeinek figyelmen kívül hagyása, a szovjet gazdasági kapcsolatokkal való teljes szakítás, stb.

A gazdasági produktum csökkenését követte a beruházások, illetve a felhalmozás visszafojtása, ami természetesen újabb teljesítmény-csökkenéshez is vezetett, bár a lakossági és a közösségi fogyasztás csak kisebb mértékben mérséklődött, mint a termelés. 1994-ben a gazdaságban

* Stark Antal nyugalmazott egyetemi tanár.